

ПРОБЛЕМИ РИНКУ ПРАЦІ ТА ЗАЙНЯТОСТІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Розглянуто питання проблеми ринку праці та зайнятості в Україні на сьогодні, проаналізовано дані щодо кількості зайнятих та безробітних у 2009, на початок 2010 року. У статті містяться поради відомих фахівців своєї галузі стосовно покращення ситуації на ринку праці в Україні.

Рассмотрен вопрос проблемы рынка труда и занятости в Украине на сегодня, проанализированы данные по количеству занятых и безработных в 2009, на начало 2010 года. В статье содержатся советы известных специалистов своей отрасли относительно улучшения ситуации на рынке труда в Украине.

There was considered the problem of labor market and employment in Ukraine today, analyzed data on the number of employed and unemployed in 2009, in early 2010. The article contains the advices of experts regarding the improvement in the labor market in Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Економічне зростання створює передумови для збільшення зайнятості та доходів населення, підвищення продуктивності його праці. Проте істотні відмінності у співвідношенні інтенсивних та екстенсивних чинників обумовлюють неминучі диспропорції національного ринку праці, різнонаправленість розвитку окремих його сегментів. У поєднанні з прорахунками політики ринку праці це спричинило низку проблем на ринку праці. Основними проблемами є:

- проблема нестачі робочих місць;
- нерациональною є галузева структура зайнятості;
- значна частина населення змушена працювати не за фахом;
- низький середній рівень заробітків.

Економічні негаразди в Україні безумовно впливають на соціальне становище суспільства. Для вирішення цих проблем необхідно враховувати рекомендації фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За період кризи було зроблено безліч досліджень в області ринку праці України. Проблеми зайнятості були висвітлені в періодичних виданнях, та велика купа статей зводяться до однієї та головної проблеми обмежених можливостей працевлаштування і низької заробітної плати.

Мета та завдання статті. Мета роботи полягає у дослідженні особливостей ринку праці в Україні та проблем зайнятості, що існують

у суспільстві нашої держави. Головною метою є аналіз ринку праці в Україні та надання рекомендацій для того, щоб зменшити кількість безробітних і збільшити частку зайнятих у різних галузях, що відповідають сучасним умовам розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна недавно перейшла до ринкової економіки. Світова практика свідчить про те, що в соціально-ринковій моделі розвитку господарства держава відіграє особливу роль, оскільки на неї покладено широкі функції. Соціальна політика у сфері зайнятості також є однією з функцій держави. Проте системна криза українського суспільства засвідчила неспроможність держави здійснювати ефективне соціальне управління. Виходячи з цього, ситуація на ринку праці залишає бажати кращого, а особливо – у сфері зайнятості. Вона має вигляд складної багатопланової, неоднорідної, динамічної підсистеми ринкових відносин схильної до впливу із зовні. Існує проблема безробіття молоді, що є великою небезпекою для кардинальних змін та перетворень на шляху демократизації. Таким чином, масове безробіття являє реальну загрозу громадянському суспільству, яке не зможе вижити, якщо безробіття буде триматися на високому рівні.

В Україні в період кризи існує низка проблем, які гальмують розвиток як окремих регіонів, так і країни в цілому, а також безумовно негативно впливають на соціальну ситуацію в країні.

Йдеться передусім про нестачу робочих місць та високу їх частку з небезпечними умовами праці та низькими вимогами до якості робочої сили. [1, с. 56].

Якість пропозиції робочої сили часто не відповідає сучасним вимогам щодо її професійно-освітньої підготовки, трудової та виконавчої дисципліни, мобільності та економічної активності в цілому. Наслідком незбалансованості пропозиції робочої сили із попитом на неї є високий рівень безробіття, зокрема прихованого та часткового.

Безумовною проблемою ринку праці, наслідки якої виходять далеко за її межі, є низький середній рівень заробітків і відповідно низька питома вага витрат на робочу силу в собівартості виробництва та оплати праці найманих працівників у ВВП, надмірна міжгалузева і низька міжпосадова диференціація заробітної платні, передусім у бюджетній сфері [2, с. 57-58].

Законодавча та виконавча влада мають якнайшвидше створити передумови вирішення зазначених проблем, сприяти якнайповнішому використанню трудового потенціалу суспільства. Актуальність цього посилюється в зв'язку із неминучим скороченням, у найближчій перспективі, чисельності населення працездатного віку та його старінням. Необхідно вирішити існуючі суперечності між Законом про зайнятість, Кодексом законів про працю, результатами реформи аграрного сектору, зокрема розпаювання землі. Створення нових робочих місць через

чітко спрямовані інвестиції має стати рушійною силою розвитку визначених галузей та регіонів. Реформування оплати праці має не лише забезпечити належний рівень життя, але й стимулювати населення до активної поведінки на ринку праці, до ефективної трудової діяльності [1, с. 15].

Пропозиція робочої сили в Україні, незалежно від економічної ситуації, визначається демографічними чинниками, передусім чисельністю населення віком 20-65 років. Саме ці вікові рамки всупереч законодавству реально окреслюють економічно активний вік в Україні – до 20 років молодь переважно навчається і не виходить на ринок праці, а по досягненні пенсійного віку населення, як правило, не припиняє трудової діяльності [8].

Загальна чисельність економічно активного населення залишається практично незмінною та становить 22644,9 тис. осіб (9 місяців 2009 р.) [10]. Проте високий і постійно зростаючий ступінь старіння робочої сили (у середньому по Україні кожна п'ята економічно активна особа – старша 50 років, а кожна чотирнадцята – старша працездатного віку) створює певні перешкоди для нормалізації процесів відтворення робочої сили, для запровадження новітніх технологій і відповідної перекваліфікації працівників.

Слід позитивно оцінити невинне зростання питомої ваги осіб з вищою (повною та базовою) освітою у складі робочої сили – з 39,9% у 2006 р. до 42,0 на початок 2010 року. Проте у розвитку сучасної системи освіти, передусім вищої, спостерігаються значні диспропорції [10]. Проте здобуття вищої освіти не гарантує зайнятості. З одного боку, збереження високого ступеня монополізації економіки обумовлює існування значної частки технологічно відсталих виробництв, що суттєво обмежує можливості застосування отриманих знань та навичок безпосередньо у виробничому процесі. З іншого – якість отриманих у процесі навчання знань часто не відповідає вимогам до робочої сили, які висуваються з боку високотехнологічних виробництв [7].

Отримання можливостей праці за кордоном хронологічно збіглося з початком економічного спаду і стало засобом поліпшення не лише економічного становища, а й соціального статусу. Тимчасові поїздки українських громадян за кордон стали об'єктивною реальністю і, без сумніву, масовим явищем, масштаби якого становлять близько 2 млн. осіб на рік [10]. Найчастіше трудовими мігрантами стають особи з професійно-технічною та повною середньою освітою. Загалом наші співгромадяни займаються переважно роботами, які мало сприяють підвищенню їхньої кваліфікації [9, с. 24]. Основними центрами тяжіння українських трудових мігрантів є Росія (40-50%), Польща (15-20%), Чехія (10-15%), Італія (майже 10%), Португалія (4-6%). У цілому понад 90% загального потоку трудових мігрантів припадає на країни СНД

(Росія та частково Білорусь), країни Вишеградської групи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина) та держави Південної Європи [10].

Продовжується перерозподіл зайнятих між різними формами власності: порівняно з дев'ятьма місяцями 2009 р. чисельність працівників підприємств та установ державної власності зменшилась на 627,7 тис. осіб (на 7,2%), тоді як працівників приватних структур – зросла на 22,5%. Більш інтенсивним був цей перерозподіл у містах [11].

З початком економічного зростання припинився процес перетону робочої сили із сектору найманої праці до сектору самостійної зайнятості, проте темпи зростання чисельності самозайнятих значно вищі. Загалом кількість найманих працівників за 2009 рік зменшилась на 2,2%, а самозайнятих (включаючи працюючих без оплати членів сімей) – збільшилась на 21,4%.

Світовий досвід свідчить, що самозайнятість є привабливим для населення видом діяльності переважно під час економічної кризи. Найбільша чисельність працюючих сконцентрована у сільському господарстві (5,4 млн осіб, або 25,2% всіх зайнятих у 2009 р.), що значно перевищує чисельність зайнятих у промисловості (4,4 млн осіб) [10].

Попри помітне зростання, протягом останніх років надто низькою залишається зайнятість у будівництві, хоча збільшення обсягів виробництва цієї галузі є необхідним з огляду на її важливість для забезпечення сталого економічного розвитку.

Залишаються низькими, невідповідними загальносвітовій практиці показники, що характеризують частку заробітної платні у ВВП та собівартості продукції. У ВВП частка заробітної платні останніми роками становила 45%, тоді як у країнах Європейського Співтовариства у середньому 65%. У собівартості продукції частка витрат на оплату праці становить близько 11%, тоді як у більшості країн Європейського Співтовариства цей показник складає 30-35% [11].

Таким чином, заробітна платня в Україні досі є надто низькою для виконання нею своїх основних функцій; її міжгалузєва диференціація є надто високою, а міжкваліфікаційні розбіжності – надмірними у галузях з високою оплатою праці й такими, що межують із зрівнялівкою, у галузях з низькою заробітною платнею. Регулювання пропозиції робочої сили, забезпечення її належної якості здійснюють центри професійної підготовки та перепідготовки кадрів, заклади професійно-освітньої підготовки, вищі навчальні заклади, Державний комітет України у справах національностей і міграцій, структури, діяльність яких спрямована на зростання економічної активності осіб з особливими потребами (інвалідів, жінок з малолітніми дітьми тощо). Надзвичайно важливим компонентом їхньої діяльності має стати узгодженість масштабів підготовки робочої сили за професіями з перспективними потребами економіки [2, с. 114-115].

У процесі створення повномасштабної системи соціального страхування виникають і надалі неминуче загострюватимуться проблеми соціального (зокрема пенсійного) страхування безробітних, їх вирішення залежить не тільки від узгодження окремих законодавчих актів, а й обумовлено взаємозв'язками окремих страхових фондів.

Базуючись на результатах дослідження можна запропонувати наступні рекомендації з поліпшення політики зайнятості в Україні:

1. З одного боку, необхідно зосередити зусилля на підвищенні шансів працевлаштування працівників зі старших вікових груп, а з іншого боку – стимулювати вихід з робочої сили всіх тих, хто має право на будь-який вид пенсії. Друга мета може бути досягнута через підвищення розміру пенсій до прожиткового мінімуму й обмеження можливості одержання пенсії та повної зарплатні одночасно. Перший напрям може включати програми перепідготовки і підвищення кваліфікації для безробітних із застарілими навичками.

2. Більше уваги потрібно приділяти якості освіти і програм професійної підготовки, а не кількості студентів. Політика в області освіти повинна надавати особливого значення підготовці конкурентноспроможних фахівців необхідних професій по універсальних програмах навчання, щоб збільшити можливості плавного переходу з навчання на роботу.

3. Варто направити зусилля на усунення бар'єрів до добровільної міграції, поширення інформації про вакансії та рівень життя по всій країні, поліпшення інфраструктури, транспортної системи і ринку житла. Також уряду варто було б стимулювати створення нових робочих місць і відкриття нових фірм на проблемних територіях за допомогою пільгових кредитів і податкових пільг, навчання керівних кадрів і консультацій з питань ведення бізнесу, субсидій на дослідження і розробки. Особливу увагу необхідно також приділити заходам боротьби із сільським хронічним безробіттям.

4. Необхідно проводити соціально-економічну політику, що стимулювала б перехід людей з неефективних робочих місць на більш ефективні, з неформальної діяльності у формальний сектор, з безробіття в регулярну зайнятість. У той же час необхідно підсилити моніторинг пошуків роботи серед зареєстрованих безробітних і застосовувати міри до тих з них, хто одержує дохід від нерегулярних заробітків.

5. Нарешті, зробити програми, надані центрами зайнятості, більш привабливими, для того щоб стимулювати безробітних реєструватися в центрах зайнятості.

Багато які з запропонованих мір можуть зазнавати істотної критики через високі витрати на них, загальноновизнаним є факт, що вони допомагають підтримувати моральний дух і соціальний стан у багатьох хронічних безробітних, що не маловажно для соціально орієнтованих держав.

Висновки. Проблема зайнятості в Україні була, є, і на жаль буде. Ситуація на ринку праці в умовах кризи доволі складна. Відсутність досвіду роботи, корисних зв'язків, незадоволення оплатою праці і багато інших перешкод роблять працевлаштування складним, довгим, а іноді здається і не можливим. Законодавча база країни, яка приходить на допомогу юним спеціалістам є, і безумовно працює, але не так як хотілося б. Українські центри зайнятості, якщо брати до уваги лише одну область України, за минулий 2009 рік працевлаштували 801 особу. Серед працевлаштованих незайнятих громадян 399 осіб – жінки (49,8%), 380 осіб – молодь у віці до 35 років (47,4 %). Для вирішення проблем ринку праці та зайнятості в Україні слід акцентувати увагу на проблемних моментах: дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили, дефіцит кадрів робочих професій, низькі якісні характеристики вакансій і, як наслідок, неукомплектованість робочих місць, посилення структурних і регіональних диспропорцій зайнятості, безконтрольний вплив робочої сили в зарубіжні країни, регресивні зміни в якості робочої сили і мотивації до праці. Є невирішені проблеми та невикористані резерви із залучення роботодавців до реалізації державної політики зайнятості населення.

Тому необхідно у сфері зайнятості створити матеріально-технічні та соціально-економічні передумови для продуктивної зайнятості населення. Головним у створенні таких передумов є здійснення державного регулювання ринку праці з метою постійного розширення сфери прикладання праці та забезпечення надійного соціального захисту працюючого і непрацюючого населення шляхом:

- оцінки загальної потреби в робочих місцях у економіці країни і формування ринку професій;

- визначення і забезпечення підтримки регіональних та галузевих пріоритетів, що стимулюють процес створення нових, додаткових та збереження наявних високопродуктивних робочих місць;

- створення робочих місць на базі широкого розвитку малого і середнього бізнесу, самозайнятості за умов формування дієвого інвестиційного і фінансового механізму;

- максимальної легалізації нерегламентованої зайнятості за рахунок створення малих підприємств аналогічного профілю діяльності за умови вжити необхідних економічних, організаційних і законодавчих заходів;

- впровадження механізму стимулювання створення робочих місць для окремих соціально-демографічних груп населення (молоді, жінок, інвалідів, військовослужбовців, звільнених з військової служби, тощо);

- здійснення заходів щодо перерозподілу зайнятого населення між державним та недержавним секторами;

- зниження рівня та тривалості безробіття шляхом реалізації заходів активної політики зайнятості, зокрема через громадські роботи;
- реформування системи соціального захисту безробітних через запровадження системи загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;
- підвищення територіальної мобільності населення з метою перерозподілу робочої сили між працездатними та працездатними регіонами;
- створення правових і соціально-економічних засад щодо регулювання зовнішніх трудових міграцій громадян України, а також контролювання впливу іміграційних процесів на національний і регіональні ринки праці [9].

Список літератури

1. Буряк, П. Ю. Економіка праці й соціально-економічні відносини. [Текст] / П. Ю. Буряк, Б. А. Карпінський, М. І. Григор'єва. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 440 с.
2. Васильченко, В. С. Державне регулювання зайнятості [Текст] / В. С. Васильченко. – К. : КНЕУ, 2007. – 252 с.
3. Геєць, В. М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку [Текст] / В. М. Геєць. – К. : Ін-т економіки та прогнозування: Фенікс, 2003. – 1008 с.
4. Горілий, А. Г. Економіка ринків праці [Текст] / А. Г. Горілий. – Тернопіль : Вид-во Карп'юка, 2005. – 156 с.
5. Петюх В. М. Ринок праці [Текст] / В. М. Петюх. – К. : КНЕУ, 2000. – 128 с.
6. Про основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року [Текст] : указ Президента України [від 03.08.1999 № 958/99] К. : Просвіта, 1999.
7. Стеценко, Т. О. Аналіз регіональної економіки [Текст] Т. О. Стеценко. – К. : КНЕУ, 2002. – 116 с.
8. Чепінога, В. Г. Основи економічної теорії [Текст] В. Г. Чепінога. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 447 с.
9. Яркін, П. І. Тенденції ринку праці в Україні [Текст] / П. І. Яркін // Фінанси. – 2010. – № 2. – С. 23–27.
10. Інформація Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.
11. Інформація державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.dcz.gov.ua>>.

Отримано 31.03.2010. ХДУХТ, Харків.
 © Н.І. Єсінова, Ю.Г. Соколовська, 2010.